

Naci Kutlay

**İTTİ HAT TERAKKİ
VE
KÜRTLER**

dipnot yayınları

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	7
Sunuş.....	11
İTTİHAT VE TERAKKİ İKTİDARI ÖNCESİNDE	
KÜRDİSTAN VE KÜRTLER.....	17
Hamidiye Alayları ve Sonrası.....	29
19. Yüzyıl Sonunda Genel Durum.....	36
Anadolu-Bağdat Demiryolu.....	39
20. Yüzyıla Girildiğinde Kürdistan'daki Gelişmeler. . .	42
İTTİHAT VE TERAKKİ'NİN KURULUŞU.....	67
İttihat ve Terakki'nin İki Kürt Kurucusu.....	71
İttihat ve Terakki'nin Kurucusu	
Kürtlerin Belirgin Özellikleri.....	79
İttihat ve Terakki'ci Önde Gelen Kürtler.....	84
Avrupa'da İttihat Terakki Çalışmaları ve 1908 Devrimillik	
Birinci İttihat Terakki Kongresi ve Sonrası.....	119
Prens Sabahattin ve Kürtler.....	131
İkinci İttihat ve Terakki Kongresi.....	134
İttihat Terakki'nin Sınıfsal ve Sosyal Özellikleri.....	137
İTTİHAT VE TERAKKİ İKTİDARINDA	
KÜRDİSTAN VE KÜRTLER.....	151
Mela Selim ya da Hizan İsyanı.....	183
İttihat ve Terakki'nin Kürdistan Şubeleri.....	209
1908 Milletvekili Seçimleri ve Parlamenter Yaşam. . . .	212

İTTİHAT VE TERAKKİ VE ULUSAL SORUN.....	219
Kürtler Örgütleniyor.....	241
İttihat ve Terakki Giderek Sertleşiyor,.....	252
Kürtlerin Karşı Tutum Alması.....	256
Halklara Karşı İkiyüzlü Politika.....	270
Osmanlılık ve Türkleştirme Anlayışı.....	274
Teşkilât-ı Mahsusa.....	281
ERMENİ KIRIMI VE KÜRTLERİN GÖÇE	
ZORLANMALARI.....	283
Sykes-Picot Antlaşması.....	300
İttihat ve Terakki'nin Son Dönemi ve Getirdikleri.....	301
Kürtler Lenin'e Başvuruyor.....	332
Ordunun Sivil Yönetimlere "Müdahale" Eğilimi.....	370
İttihat ve Terakki Karşısı Kürt "150"likler.....	373
Edebiyatta İttihat Terakki ve Kürt İlişkileri.....	375
Bazı Belirlemeler.....	376
Kaynakça.....	379
Belgeler ve Resimler.....	385

ÖNSÖZ

Elinizdeki *İttihat Terakki ve Kürtler* kitabını, İTC'nin kuruluşunun yüzüncü yıldönümünde, siyasi mülteci olduğum İsveç'in başkenti Stockholm'de yazdım. Şimdi de dördüncü baskısı çıkıyor. Daha önceki baskıların önsözlerinde düşünce ve görüşlerimi aktarmıştım. Bu nedenle dördüncü baskının önsözünü kısa tutmak istiyorum. Önemli gördüğüm birkaç hususa değinmek ve ayrıca kitabın bu baskısında emeklerini esirgemeyen arkadaşlara teşekkür etmekle yetineceğim.

Tarihi/önemli olaylar karmaşık ve çok nedenlidirler. İttihat ve Terakki de böyledir. Öncesi ve sonrasıyla bu cemiyetin tarihi iyi bilinmelidir. İT öncesi ve sonrası dönemlerin siyasal, ekonomik, kültürel, konjonktürel ve ideolojik ortam ve yapıları çok önemlidir. Kuruluş halindeki İT ile iktidara geldiği 1908'in koşulları çok farklıdır. Bu nedendir ki, toplumda yarattığı etki-den ötürü günümüzde de, "İttihatçılık" bir suçlama olarak kullanılabilir.

İT kurulduğu yıllarda, daha öncesine oranla, siyasete ilgi duyanların sayıları arttı; böylece yönetici sınıflar tabandan gelen bir baskıya maruz kaldı. Çok net olmasa da imparatorluk ve ulus-devletlerde hukuk ve ideoloji giderek söz konusu oldu. Geleneksel anlayışın egemen faktörü olan "din" in yarımda meşruiyet mücadelesi verdiler. Ancak yine de dine başvurma gereği kendini gösterdi. Mehmet Ö. Alkan Osmanlı İmparatorluğu'nda Sultan Abdül-hamid'in İslamîyeti, Fransa'da III. Napolyon'un Katolikliği ve Rusya'da III. Aleksandr'ın ise Ortodoks-

luğu öne çıkardığını yazar (71 *Meşrutiyet'i Yeniden Düşünmek*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 58)

İT'nin 23 Temmuz 1908'de ikinci Meşrutiyet'i ilân etmesi bazılarınca bir "darbe"ydi ve yine bazı düşünür ve tarihçiler olayı bir "devrim" olarak kabul ettiler. Her iki şekilde de değerlendirenler var.

İTC'nin kuruluş yıllarında, Osmanlı Devleti'nin yıkımdan kurtanlması amaç edinen beş Osmanlı vatandaşı Osmanlı Terakki Cemiyeti'ni kurdu. Kurucuların hiçbiri Türk kökenli değildi; amaç Osmanlı Devleti'ni kurtarmakta. Osmanlılık önemliydi. Bu anlayış daha sonra yerini Türklüğe bıraktı, ikinci Meşrutiyet döneminde, 1908'den sonra, Osmanlılık telâfuz edilse de, bundan maksat Türklüktü. Abdülhamid'li yılların İslam-Türk Sentezi yerini Türklüğün öne çıkduğu Türk-İslam Sentezine bıraktı. İdeoloji Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmaktı.

1889 yılında kurulan İTC'nin iki evresinin olduğu söylenebilir. Birincisi, Osmanlı ülkesinde ve Avrupa'da genişleme ve yayılma dönemi olarak kabul edilen 1889-1907 yıllarındaki İTC'dir. Ardından gelen, daha çok orta ve küçük rütbeli subay, memur ve orta esnafın örgütü olan İkinci İTC'dir.

Tek Parti Dönemi'nde ve 1990'lara gelindiğinde İslam-Türk Sentezi'nden, Türklüğü öne çıkararak ve güçlü bir militarist karakter taşıyan Türk-İslam Sentezi'ne geçiş yaşandı.

Bu belirlemelerin altyapısını oluşturan sosyal, kültürel, siyasal ve tarihi ayrıntıları kitapta bulacağınızı umuyorum.

Bütün çalışmalarımda beni özendiren, teşvik eden, hiçbir yardımı esirgemeyen ve rahat çalışma ortamına kavuşmam için ailenin tüm yükünü omuzlayan eşim Azime, bu kez de gerekeni fazlasıyla yaptı. O'na çok şey borçluyum.

Eski ve geri teknikle yapılan önceki baskıları bir kuyumcu titizliği ile yeniden elden geçiren ve bize *İttihat Terakki ve Kürtler*'in, dördüncü baskısını kazandıran Dipnot Yaymevi'nden değerli dost Emirali Türkmen'e teşekkür ediyorum.

Güler yüzlü ve çalışkan Halil İbrahim Demiray, Kürt kültür, tarih, isim ve coğrafyasına ait notlarla bıkmadan usanmadan uğraştı. İbrahim Yıldız, bir kez daha yeni baştan *İttihat Terakki ve Kürtler'in* düzeltisini yaptı; kitapta memleketi Dersim'in evveliyatını gördü. Her ikisine de teşekkür borçluyum.

Başka çalışmalarda buluşmak dileğiyle sevgi ve saygılar sunarım.

15 Mayıs 2010, Ankara

SUNUŞ

Son yüz yıl Türkiye tarihi, bir bakıma İttihat ve Terakki Partisi veya Cemiyeti tarihi demektir. Altı yüz yıllık Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarındaki ve Türkiye Cumhuriyeti'nin geçirmekte olduğu değişmelerin temelinde İttihat ve Terakki anlayışının yatmaktadır. Bu nedenle, İttihat ve Terakki iyi bilinmeden Türkiye'yi ve yaşamakta olduğumuz sorunları değerlendirmek olanaksızdır. Daha da ileri giderek, bazı komşu ülkelerin tarihinde ve sosyal yapılanmasında İttihat ve Terakki etkeninin büyük bir önem taşıdığını söylemek, doğru bir tanımlama olacaktır. En başta Irak, Suriye, Kıbrıs, Yunanistan, Azerbaycan ve Ermenistan bu etkiyi duymuştur.

Ayrıca, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana geçen dönemin sosyal ve siyasal tarihi de, bir ölçüde, İttihat ve Terakki'nin uzantısı olan bir dilim kabul edilebilir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucuları Mustafa Kemal, İsmet İnönü, Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Rauf Orbay, Celal Bayar ve hemen hemen diğer tüm önde gelenler, İttihat ve Terakki'ci idiler. Mustafa Kemal, 1909 yılında Selanik'de yapılan İttihat ve Terakki kongresine Bingazi delegesi olarak katıldı.¹ Sanat ve kültür dünyasını yönlendirenler de bu cemiyetin üyesiydi. Yunus Nadi, Hüseyin Cahit Yalçın ve Falih Rıfkı Atay ünlü İttihat ve Terakki'ci gazetecilerdi. Benzer bir durum, tüm meslek dallarıyla sosyal alanda da geçerliydi. Hatta, "*Ordu*" faktörü için, Türki-

¹ Atay F.R., *Çankaya*, İstanbul, 1980, s. 56.

ye'de İttihat ve Terakki anlayışının bir yansımasıdır, diyenler çoğunluktadır.

İttihat ve Terakki anlayışı modernleşme, yenileşme ve burjuvalaşma hareketlerine kesinlikle damgasını vurmuştur. Türk uluslaşma süreci, onların döneminde biçim ve hız kazandı. Çok uluslu Osmanlı İmparatorluğu'nda "*ulusal sorun*" konusunda takınılan tavır yakın tarihimize İttihat ve Terakki'cilerin anlayışı olarak geçti. *Ermeni soykırımı*, *Balkan ulusal kurtuluş hareketleri*, *Müslüman Arapların ayrılma mücadeleleri* ve *Kürt ulusuna karşı baskıcı ve asimilasyoncu politikaların uygulanması*, İttihat ve Terakki döneminin eserleridir.

Bunların yarattığı sonuçlar Türkiye Cumhuriyeti'nin bugünkü dış ve iç politikasını büyük ölçüde belirleyen etmenler olmuştur.

Bundan ötürü, sosyal ve politik olaylarla ilgilenen herkesin ilgisini en çok İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Partisi ile o dönemdeki olaylar çekmektedir.

Son otuz yılda, bu konuda Türkiye'de ve başka ülkelerde çok değerli araştırmalar yapıldı, aydınlanması gereken birçok konu da araştırmacısını bekliyor.

19. yüzyılın ortalarında Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yenileşme hareketlerindeki eylemciler ve onlardan sonra gelenler genellikle "*Jön Türk*"ler olarak anıldılar. Ancak, bu değişimi 1908 Meşmiyetnin ilânı ile yaşama somut olarak geçiren İttihat ve Terakki'ciler, birçok araştırmacı tarafından "*Jön Türk*"ler olarak isimlendirildiler.

Kürtler gibi tarihi çok eskilere dayanan bir halkı, dünya, kamuoyu az tanıyordu. Nikitin bunu hem üzüntüyle karşılıyor, hem de haksız buluyor. Bu eksikliğin giderileceğine inanıyor ve Kürt araştırmacılarının da böylesi çalışmalarda bulunmalarına ilişkin istemleri dile getirirken şöyle diyor:

Bir gün Kürdistan normal bir barış içinde bir hayat yaşama olanağına kavuşursa, bilim bundan sadece kazançlı çıkacaktır. Kürtlerin kendi aralarından da bir gün araştırmacı çıkaracağı - nitekim bunun şimdiden ilk habercileri çıkmıştır- ve bunların yabancı bilgilerle etkin biçimde işbirliği edecekleri umulur.²

Bir Kürt olarak bana da sorumluluk düşüyordu. Beni İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Partisi ile Kürtler konusunu incelemeye iten bir etken oldu bu dürtü.

Kürt halk türkülerine geçecek kadar derin etkileri olan Jön Türk (İttihat ve Terakki) olayının Kürtlerle ilgili yanını incelemeyi çok yararlı ve ilginç buldum. Buna gücümün ve olanaklarımın yetmediğinin bilincindeyim. Ancak, yapabileceğim kadarım yapmak ve böylece kapıyı aralamak istedim. İttihat Terakki ve Kürtler konusunda bazı ipuçlarım ve bu dönemde Kürtlerin sosyal-politik düzeylerine değineceğim. İlerde bunu geliştirmek umuduyla konuyu şimdilik bu küçük kitapla sınırlandırdım. Özünde yapabileceğim de bu kadardı.

Yan yana ve iç içe yaşayan Türk ve Kürt uluslarının bugün geçirmekte oldukları sanalı sosyal ve siyasal sorunların temelinde, bu dönemin bakış açıları ve anlayışları yatıyor. Bu nedenle, bu dönem iyi irdelenmeli. Türklerin uluslaşması, Turancılığı, islamcılığı ve bugün tartışılan Türk-İslam Sentezi ve en önemli etken olan "ordu" faktörü, İttihat ve Terakki gerçeği iyi bilinmeden anlaşılabilir.

Kürtler için de öyle. Kürtlerin ulusal istemlerinin süreç içindeki yeri, evreleri ve sosyal-sınıfsal konumları, bu dönemden hareketle günümüze dek getirilip bağlanabilir. Karşılıklı etkileşimlerin değerlendirilmesi ve günümüzün sorunlarına akılcı çözüm arayışları, son yüzyıl tarihiyle çok ilintilidir. Bu kitabı yazarken hep bunu düşündüm. İttihat ve Terakki Cemiyeti de bundan tam yüzyıl önce kurulmuştu, bu konuda basında yeni-

² Nikitin Bazil, *Kürtler*, 1986, s. 12.

den birtakım değerlendirmeler çıktı ve bunlar beni de bu dönemin Kürtlerle ilgili yamru incelemeye iten özendirici bir etken oldu.

İttihat ve Terakki'nin birçok yönleriyle irdelenmesi, T. Z. Tunaya, Ő. Hanioglu, S. Aksin, A. Feroz, Y. Küçük, M. Tuncay, Ramsaur, Petrosyan ve daha birçok araŐrmacı tarafından gerçekleŐtirildi. Bunun çok büyük bir iŐ olduğu bilinciyle, ben, yalnızca, İttihat ve Terakki Parti ve Cemiyeti'nin Kürtlerle ilgili düşünce ve eylemlerini konu edinmek istedim.

İttihat ve Terakki, bazılarına göre bir '*Cemiyet*'ti, sonra da '*Parti*' Őeklini aldı ve sürekli olarak sahne gerisinden '*gizli*' bir biçimde yönetildi.